

УДК 94(477.75)“1950/1953”:332.135:314.15-026.48:316.334.55

П. В. Сацький

Інтеграція Криму і України в єдиний економічний регіон у процесі мобілізації трудових ресурсів для освоєння півдня УРСР і півночі Кримської області (1950–1953 рр.)

У статті досліджується роль і значення мобілізації трудових ресурсів для господарського освоєння півдня України і північних районів Криму у рамках будівництва Каховської ГЕС і Південноукраїнського й Північнокримського каналів. Автор робить висновок, що процес економічної інтеграції Криму і України прискорюється завдяки активному залученню на реалізацію масштабних проектів кваліфікованих працівників і переселенню селян у перспективні для господарського освоєння, за визначенням радянської влади, райони. У ході реалізації проекту господарського освоєння земель, призначених для зрошення, із України було залучено численні кадри для господарського освоєння Криму.

Ключові слова: Південноукраїнський канал, Північнокримський канал, інженерно-технічні працівники, переселення селян до Криму, єдиний економічний регіон.

В статье исследуется роль и значение процесса мобилизации трудовых ресурсов для хозяйственного освоения юга Украины и северных районов Крыма в рамках строительства Каховской ГЭС и Южноукраинской и Северокрымского каналов. Автор делает выводы, что процесс экономической интеграции Крыма и Украины ускоряется благодаря активному привлечению на реализацию масштабных проектов квалифицированных работников и переселению крестьян в перспективные для хозяйственного освоения, по определению советской власти, районы. В ходе реализации проекта хозяйственного освоения земель, предназначенных к орошению, с Украины были привлечены многочисленные кадры для хозяйственного освоения Крыма.

Ключевые слова: Южноукраинский канал, Северокрымский канал, инженерно-технические работники, переселение крестьян в Крым, единый экономический регион.

The article examines the role of the process of attracting labor resources for economic development of southern Ukraine and Crimea in 1950–1953 years. During this period in the southern regions of Ukraine and north of Crimea build power plant in Kakhovka, South-Ukrainian channel and the

North Crimean channel. In the construction of power plant in Kakhovka, South-Ukrainian Channel and the North-Crimean Canal attracted many workers from Ukraine. As a result of the involvement of a large number of employees from Ukrainian SSR in southern Ukraine and in the north Crimea there is a single economic region.

Key words: South-Ukrainian Channel, the North Crimean channel, engineers and technical workers, resettlement of farmers to Crimea, the only economic region.

Акт передачі Криму від РРФСР до УРСР 1954 р. доволі часто під впливом пропаганди подається, здебільшого, як одноосібне емоційне рішення Першого секретаря ЦК КПРС М. Хрущова. Тому потреба здійснити комплексне дослідження й аналіз процесу соціально-економічної й адміністративно-політичної інтеграції Кримської області РРФСР із УРСР має надзвичайну актуальність. При цьому, говорячи про прийняття рішення на рівні керівництва СРСР слід зважати, що 1954 р. відбувалось жорстке протистояння між угрупованнями як між керівництвом правлячої партії й урядом, так і в середині ЦК КПРС. Радянське керівництво перебувало у складній дилемі між внутрішнім владним протистоянням і пошуком ефективної системи адміністрування. Адже лише за культу особи Й. Сталіна радянська жорстка адміністративно-командна система пізньосталінського періоду могла працювати незважаючи на надзвичайну затратність й низьку ефективність управлінського апарату. Відповідно, рішення про передачу Криму до УРСР могло бути лише результатом складного компромісу в середовищі вищої радянської номенклатури, який обумовлювався соціально-економічною й політико-адміністративною необхідністю. І ця необхідність складалась у результаті численних соціально-економічних факторів, у яких активну участь брали українські наукові й інженерні кадри, селяни й представники партійно-господарської номенклатури, які, навіть будучи за складом мислення радянськими людьми, своїми діями закладали основи для інтеграції Криму із УРСР у єдиний соціально-економічний комплекс.

Проблематика перепідпорядкування Кримської області зі складу РРФСР до УРСР є на сьогодні маловивченою й включає комплекс соціально-економічних, політичних, геостратегічних та інших факторів. Одним із найбільш вагомих слід вважати активний процес господарського освоєння півдня України і північних районів Криму, який розгорнувся під пафосним гаслом "сталінського перетворення природи" [1]. В рамках цього процесу за ініціативою Й. Сталіна, як було представлено офіційною радянською пропагандою, 1950 р. ЦК ВКП(б)

і Радою Міністрів СРСР було започатковано “будову комунізму” – будівництво Каховської ГЕС, Південноукраїнського і Північнокримського каналів і системи обводнення на півдні України і в північному Криму. Ключовою складовою господарського освоєння півдня України і північного Криму стає кадрове забезпечення процесу будівництва каналів, оскільки саме ці мобілізовані на будівництво кадри мали покласти початок активного господарського життя в зоні нової грандіозної будови в СРСР.

Проблематика мобілізації трудових ресурсів для господарського освоєння територій півдня України і Криму в рамках “сталінських проєктів” повоєнного періоду не привернула особливої уваги вітчизняних дослідників. Проте є дослідження, в яких розглядається проблема заселення Криму після сталінської депортації корінних народів 1944 р. [2]. У радянський період проблематика господарського освоєння цих територій найбільш яскраво висвітлювалась у науковій літературі у період будівництва Каховської ГЕС і Південноукраїнського й Північнокримського каналів [3; 1]. У ній яскраво присутній ідеологічний пафос й покликання науково обґрунтувати положення ідеології правлячої партії. Але ці праці дають змогу проаналізувати логіку прийняття управлінських рішень, способів реалізації масштабних проєктів та методику прогнозування результатів їх реалізації.

20 вересня 1950-го року було прийнято постанову ЦК ВКП(б) і Ради Міністрів СРСР “Про будівництво Каховської ГЕС, Південноукраїнського і Північнокримського каналів та обводнення південних районів України і північних районів Криму”. Цією постановою започатковано чергове грандіозне “комуністичне будівництво”, яке мало внести суттєві корективи у ландшафт України і Криму, а також кардинально змінити характер економіки територій, на яких воно планувалося, і принципи економічного районування. Сама постанова мала директивний характер для окремих владних інституцій СРСР, але директиви даної постанови реальним змістом мали наповнювати галузеві й територіальні органи управління СРСР.

Органи управління УРСР одразу відреагували на цю постанову і 7 жовтня 1950 р. відбувається нарада в ЦК КП(б)У за участі Першого секретаря Л. Мельникова. На цій нараді основне значення мали доповіді начальника майбутнього будівництва А. Бочкіна, котрий виклав своє бачення його планів, обсягів робіт й масштабів залучення матеріалів, техніки й робочої сили, а також Першого секретаря ЦК КП(б)У Л. Мельникова. Головну увагу в доповідях на нараді було надано питанням планування й проектування майбутнього будівництва й

мобілізації працівників для реалізації проекту. Щодо проектування, то дане питання виявилось надзвичайно складним й суперечливим протягом усього процесу будівництва й тривалий час затримувало його реалізацію із-за постійних конфліктів між проектними організаціями щодо концептуальних підходів до вибору траси Південноукраїнського каналу, а також щодо варіанту подачі води у систему зрошення (самотічного і машинного).

Ситуація навколо мобілізації трудових ресурсів для будівництва була дещо більш зрозумілою як для керівництва Головного управління самого будівництвом ("Укрводбуду" Міністерства бавовництва СРСР), так і для керівництва УРСР. Начальник будівництва А. Бочкін у своїй доповіді на нараді зазначив, що частину інженерно-технічних кадрів дасть Москва, але основну частину даного кадрового складу має бути мобілізовано на території УРСР і Криму [4, арк. 6]. У Криму, як зауважив А. Бочкін, населення було не дуже чисельним і, як зазначалося, робітничі кадри слід було набирати в інших областях СРСР [4, арк. 6]. Слід особливо наголосити, що необхідність набирати людей в інших областях СРСР А. Бочкін мотивував саме тим, що в Криму "мало людей". Усього, за позицією доповідача, на будівництві мало бути задіяно до 60–80 тисяч працівників, причому наголошувалося, що це мають бути не лише прості землекопи, а й кваліфіковані працівники [4, арк. 4а]. Перший секретар ЦК КП(б)У Л. Мельников звернув увагу, що мобілізаційний потенціал УРСР є достатнім для забезпечення кадрами такого масштабного будівництва, оскільки саме із України було мобілізовано працівників для розбудови промисловості сходу республіки [4, арк. 23–24]. Крім того, було відзначено, що КП(б)У має достатньо розгалужену мережу первинних організацій, які можуть здійснити набір кадрів на будівництво, роблячи ставку на членів партії й комсомольців [4, арк. 27]. У даному підході ми бачимо принципову відмінність цього будівництва від подібних будов, які здійснювалися в СРСР у період індустріалізації та післявоєнної відбудови, а саме, ставка в мобілізації ресурсів робиться, переважно, на добровольців і пропонуються матеріальні заохочення й створення належних умов життя і побуту на будові [5, арк. 49]. Мобілізація працівників на будівництво відбувається паралельно із розгортанням робіт і на 1 січня 1952 р. в штаті "Укрводбуду" організації, яка здійснювала будівництво Південноукраїнського і Північнокримського каналів, працювало 7805 чоловік, із них робітників 6694 і 341 інженерно-технічний працівник [6, арк. 96]. Тобто чисельність працівників була далекою від прогнозованої чисельності у 60–80 тис. чоловік. Це, власне, обумовлювалося

затягуванням із розгортанням основних найбільш трудомістких робіт з прокладання основної траси каналу.

Будівництво подібного масштабу на півдні України і в Криму, спираючись, як планувалося, на добровільну працю мобілізованих, можливо було здійснити виходячи із того, що в УРСР трудові ресурси були в достатній чисельності сконцентровані у межах республіки. Також, разом із будівництвом ГЕС і каналів, планами було передбачено господарське освоєння нових зрошуваних і обводнених територій шляхом розгортання на них активної сільськогосподарської діяльності. Вже у ході будівництва передбачалося активізувати розвиток на півдні України і півночі Криму аграрного сектору й суміжних галузей промисловості. Зокрема, головним інженером “Укрводбуду” Сімаковим на нараді партійно-господарського активу будівництва 9–10 червня 1951 р. було запропоновано у ході будівництва Південноукраїнського і Північнокримського каналів підготувати достатню кількість водних працівників та водокористувачів для обслуговування зрошувальної системи півдня України і Криму [7, арк. 45]. Тобто будівництво каналів передбачало системну роботу по створенню цілісного потужного агропромислового комплексу на базі майбутньої системи зрошування й забезпечення його кваліфікованими кадрами. Для реалізації програми радянського керівництва слід було, у першу чергу, здійснити заселення цих територій і вже у ході нарад в ЦК КП(б)У з приводу підготовки будівництва каналів активно підіймається питання переселення населення на новоосвоєні території півдня України із інших регіонів республіки [5, арк. 33].

Реалізацію програми заселення регіонів України, які програмами радянського керівництва передбачалося активно економічно розвивати, здійснювала КП(б)У, і на контролі у ЦК республіканської партії перебував процес переселення населення у ряд областей півдня і сходу із інших областей республіки. Переважно здійснювалося переселення селянських сімей, які проживали в західноукраїнських областях і вели одноосібне господарство на хуторах, до таких областей як Запорізька, Дніпропетровська, Миколаївська, Херсонська, Сталінська (Донецька), Ворошиловградська (Луганська), Одеська. Проте активно здійснювалось переселення і з областей, які були аграрно розвинутими, як Вінницька, Сумська, Полтавська, Київська тощо. Лідерами в прийомі переселенців були Запорізька (план переселення на 1953 р. складав 3250 сімей, а фактично на 1 жовтня 1953 р. було переселено 2536) і Херсонська (план 4900 сімей, фактично переселено 3421 на 1 жовтня 1953 р. відповідно) області [8, арк. 92]. У 1949–1951 рр. до

Херсонської області було переселено 9246 сімей [9, арк. 33], а до Запорізької області в аналогічний період було переселено 7091 сімей [10, арк. 31]. Отже, очевидно, що саме ці області було пріоритетним заселяти людьми, які мали досвід аграрного виробництва, зважаючи на перспективу обводнення цих областей (саме, здебільшого, по території цих областей мала пройти основна траса Південноукраїнського каналу) і перспективну програму аграрного розвитку. Облаштування переселенців покладалося на місцевих керівників виконкомів Рад депутатів трудящих [9, арк. 33]. Фактично відбувалося посилення кадрової бази колгоспів у відповідних областях. Так, зокрема, у Запорізькій області питання розміщення сімей, які переселялися до області, було пов'язаним із питанням перенесення населених пунктів у зв'язку із будівництвом Південноукраїнського каналу і, відповідно, плануванням подальшого розміщення цих населених пунктів [11, арк. 13]. Переселення здійснювалися під планований перспективний розвиток сільського господарства на землях, які перебували в зоні майбутнього каналу й обводнення, а також під плани розвитку населених пунктів у цій зоні. На будівництво Південноукраїнського і Північнокримського каналів передбачалося також мобілізувати не лише кваліфікованих будівельників, а й колгоспників для виконання некваліфікованої праці, як копання котлованів, застосовуючи ручну працю тощо [12, арк. 13]. Оскільки колгоспники для некваліфікованої праці мали мобілізуватися на місці, то очевидною була потреба в максимальному нарощенні чисельності населення у сільській місцевості по трасі каналу.

Переселення із ряду областей України відбувається також і за межі республіки, зокрема і до Кримської області РРФСР у період до 1954 р. За офіційними даними, на 1951 р. із Вінницької області до Криму за планом мало бути переселено 800 сімей, а на 1 квітня цього року на переселення саме до Криму по цій області було подано лише 13 заяв [13, арк. 46], проте на 2 серпня 1951 р. із Вінницької області до Криму було переселено вже 495 сімей [14, арк. 270]. Із Сумської області на 1951 р. планувалося переселення 600 сімей, а на 1 травня 1951 р. було подано всього 53 заяви [15, арк. 101]. Вже на 20 серпня 1951 р. із Сумської області було переселено 246 сімей [16, арк. 288]. Всього на 1951 р. до Криму із областей УРСР планувалося переселення 1200 сімей, а на 11 листопада було переселено 1152 сім'ї [17, арк. 342]. Як вказує офіційна інформація, на добровільних засадах населення розвинутих аграрно областей УРСР ентузіазму щодо переселення в Крим не виявляло, оскільки заяв на добровільне

переселення подавалося не багато. Під кінець року в обох областях план переселення надолужувався, очевидно, адміністративними методами, які застосовувалися партійними і виконавчими органами. На 1953 р. до Криму за планом було передбачено переселення із областей УРСР 1150 сімей і на 1 жовтня 1953 р. фактично переселено 1280 сімей [8, арк. 92]. Тому УРСР забезпечувала із власних ресурсів збільшення чисельності населення Криму й освоєння перспективних сільськогосподарських регіонів цієї області, оскільки саме органи влади УРСР забезпечували матеріально й організаційно процес переселення. Процес переселення передбачав не лише перевезення людей із їхнім майном, а й демонтаж і транспортування їхніх жител та господарств.

Господарське освоєння півдня України і Криму у період будівництва Каховської ГЕС і Південноукраїнського та Північнокримського каналів здійснювалося, фактично, як цілісного економічного регіону. Проте при обговореннях на нарадах в ЦК КП(б)У зазначалося, що до переходу в Кримську область проектування Південноукраїнського каналу має здійснювати організація Укріпроект міністерства електростанцій СРСР, а в Криму проектування має здійснювати інша проектна організація [18, арк. 54]. Саме ж будівництво, на думку як керівництва УРСР і керівництва СРСР, мала здійснювати одна організація, яку було утворено при Міністерстві бавовництва СРСР, Головне управління "Укрводбуд". Тобто сам принцип радянської системи управління передбачав на даному етапі максимальне розмежування повноважень за територіальним принципом між УРСР і Кримом.

Дане розмежування на практиці не працювало, оскільки основне кадрове, проектне й науково-дослідне забезпечення будівництва здійснювалося за організаційної роботи керівництва УРСР. Крім того, будівництво каналу в Криму технічно обумовлювалося вибором варіанту траси Південноукраїнського каналу, а цей процес затягнувся і на 1951 р. розглядалося три варіанти вибору траси, при цьому в Криму здійснювалися роботи з дослідження ґрунтів, агроекономічні, геологічні й гідрогеологічні дослідження [7, арк. 70]. Тобто дослідні роботи, які носили загальний характер і до підготовки проекту будівництва Північнокримського каналу іще готовності не було. Хоча в Криму будівельні роботи було розпочато в Джанкої [7, арк. 87], а також було прийнято рішення про будівництво Сімферопольського водосховища, котре мало забезпечити водою Сімферополь і прилеглі поля і його планувалося збудувати також силами "Укрводбуду" на 1953 р. [7, арк. 46].

Затримка в розгортанні будівництва на території Криму викликала часто невдоволення зі сторони керівних партійних і комсомольських органів Кримської області, про що їх представники часто висловлювалися на нарадах партійно-господарського активу, зокрема, 1951 р. керівник обкому ВЛКСМ Криму Кислий [7, арк. 86–87]. Подібну позицію комсомольський функціонер не мав можливості висловлювати без узгодження її із партійним керівництвом області й УРСР, зважаючи, що на цій нараді був присутній Голова Ради Міністрів УРСР Д. Коротченко [7, арк. 5], а почесним Головою Президії наради було обрано Й. Сталіна [7, арк. 7]. Факт обрання Й. Сталіна Почесним Головою Президії наради у той період не міг не бути узгодженим на вищому рівні актом й мав засвідчувати масштаб і політичне значення цього організаційного заходу. Тому ми бачимо, що питання налагодження ефективного адміністрування й забезпечення будівництва Південноукраїнського і Північнокримського каналів було надзвичайно актуальним. Вже у 1952 р. начальник Укрводбуду А. Бочкін у своїй доповідній записці до Секретаря ЦК ВКП(б) Г. Маленкова засвідчував, що з боку ЦК КП(б)У "Укрводбуду" надавалася значна допомога в кадровому забезпеченні будівництва каналів [19, арк. 131] і, власне, силами керівництва УРСР це будівництво здійснювалося на першому етапі. Проте, на думку А. Бочкіна, цього було не достатньо для подальшого розгортання будівництва основного проходу каналу. Без належного проектного забезпечення будівництва каналу в Криму керівництво УРСР не мало можливості його забезпечувати кадрами, але зберігало за собою можливість здійснювати контроль за процесом підготовки будівництва й будівництвом соціальних об'єктів, зокрема, в Джанкої [20, арк. 29]. За посадовими компетенціями ЦК КП(б)У у питанні контролю за ситуацією на будівництві об'єктів Північнокримського каналу в Криму обмежувалося, здебільшого, зведенням оперативної інформації й передачею її до ЦК ВКП(б) й Ради Міністрів СРСР, зокрема і до Й. Сталіна [21, арк. 232–233]. Хоча на даному етапі участь керівництва УРСР у будівництві каналу на території Криму мала здебільшого лобістський характер, але, зважаючи на його постійну роботу у кадрових питаннях, воно здійснювало фактичний контроль за процесом будівництва по всій зоні.

З боку ЦК КП(б) фактично здійснювалося кураторство партійно-політичної роботи на будівництві каналів, у тому числі й на території Криму. Зокрема, начальник політичного управління "Укрводбуду" М. Штефан регулярно надає звіти до ЦК КП(б)У про партійно-політичну роботу в усіх будівельно-монтажних управліннях у тому числі й по

Джанкою [22, арк. 146; 23, арк. 135], єдиній на 1951 р. ділянці в Криму, де здійснювалося будівництво об'єктів Північнокримського каналу. Такий фактичний стан кураторства по партійно-політичній лінії обумовлювався тим, що керівництвом УРСР будівництво каналів забезпечувалося як кадрово, так і ідеологічно. На початковому етапі ця ділянка роботи мала вагоме значення, оскільки процес будівництва каналів був фактично процесом освоєння непридатних для сільського господарства територій і система керівництва трудовими ресурсами в організації управління господарського освоєння цих територій потребувала надійного забезпечення досвідченими функціонерами із відповідними організаторськими якостями. Люди із такими якостями набиралися із числа членів партії й організація їхньої діяльності здійснювалася за принципами Статуту ВКП(б) та практики організації партійної роботи. Оскільки на початковому етапі будівництва каналів належного матеріально-технічного забезпечення будови не було, то зі сторони партійних органів, у першу чергу ЦК КП(б)У, здійснювався прискіпливий контроль із зазначенням, що політичними працівниками роботу організовано серед будівельників незадовільно, що відзначалося Першим Секретарем ЦК КП(б)У Л. Мельником на засіданні Політбюро ЦК КП(б)У 5 жовтня 1951 р., на якому було прийнято рішення “Про стан масово-політичної роботи серед будівельників Південно-Українського каналу” [24, арк. 4].

Окремої уваги потребує питання національного складу кадрів, які мобілізувалися на будівництво каналів. Ключову роль у постачанні кадрів для цього “комуністичного” будівництва відігравали західноукраїнські області. При цьому наголошувалося, що контингент робітників, які прибули із західних областей УРСР є “в політичному і культурному відношенні відсталим”, а також, “можливі й випадки проникнення ворожих націоналістичних елементів” [25, арк. 9]. Зверталася увага на необхідність ідеологічної обробки мобілізованих у західноукраїнських областях працівників. Коли мова йшла про ідеологічно-пропагандивну роботу серед робітників, на одній із нарад у політичному управлінні “Укрводбуду” звернули увагу на те, що вся продукція пропагандистського змісту, якою забезпечується будівництво, видається російською мовою, а серед працівників будови значна частина таких, які не володіють російською [26, арк. 92]. Тому наголошувалось на нагальній необхідності видавати більше пропагандивних матеріалів українською мовою. На нараді вирішено було забезпечити будівництво необхідним обсягом пропагандивної літератури українською мовою. Підіймалося також питання про необхідність читати лекції

проти "буржуазного націоналізму". Проте вирішено було лекцій саме пороти "буржуазного націоналізму" не читати, а прочитати лекції по "сталінській національній політиці й дружбі народів СРСР" і в них здійснити розвінчання "буржуазного націоналізму" [26, арк. 92, 97]. Таким чином, на будівництво каналів відбувалося залучення кадрів із західноукраїнських областей, які намагалися ідеологічно обробляти. Активно в агітаційно-пропагандивну роботу було залучено працівників Академії наук УРСР та її установ, зокрема, щодо лекторської діяльності. У цій роботі брав участь також особисто Президент АН УРСР А. Палладін [27, арк. 151]. Також активно долучаються до пропагандивної діяльності й працівники сфери культури, зокрема, на нараді партійного активу 20 вересня 1951 р. згадувався приїзд на будівництво заступника Міністра культури УРСР, причому на зборах партійно-господарського активу його було в присутності представників Запорізького обкому КП(б)У, ЦК КП(б)У, начальника "Укрводбуду" тощо піддано критиці з боку начальника будівельно-монтажного управління Богданова за невиконання обіцянок, назвавши його "проходимцем" (рос. – Авт.) [24, арк. 21]. У даному разі бачимо, що становище будівництва таке, що воно перебувало над республіканськими відомствами, оскільки навіть начальники будівельно-монтажних управлінь могли собі дозволяти брутальну критику урядовців вищого рівня. Проте було повністю підконтрольним по партійній лінії Першому Секретареві ЦК КП(б)У, а також на регіональному рівні секретарям обкомів КП(б)У областей, на яких розміщувався відповідний об'єкт будівництва.

У 1952 р. будівництво Південноукраїнського і Північнокримського каналів втрачає свою пріоритетність для керівництва СРСР. Мотиви такої радикальної зміни його позиції щодо "будови комунізму" потребують окремого дослідження, оскільки сам факт втрати пріоритетності впливає із фактичного саботування проекту на найвищому державному рівні. Через слабе забезпечення будівництва Південноукраїнського і Північнокримського каналів у першу чергу проектною документацією, матеріальними фондами, а також трудовими ресурсами були частими нарікання начальника "Укрводбуд" А. Бочкіна. На його думку, через слабе забезпечення будівництва можливий був його зрив у заплановані строки [28, арк. 126]. Для вирішення питання із комплектуванням будівництва каналів необхідними фахівцями А. Бочкіним було запропоновано дозволити ЦК КП(б)У і Кримському обкому ВКП(б) переводити на власний розсуд на будівництво Південноукраїнського і Північнокримського каналів інженерно-технічні

кадри з усіх інших відомчих підприємств і організацій за умови висловлення ними бажання [19, арк. 132]. Як особлива проблема зазначалося погане забезпечення будівництва кваліфікованими кадрами, забезпечення якими за ініціативи керівництва УРСР пропонувалося покласти у 1953 р. на Міністерство трудових резервів СРСР, яке мало здійснити набір працівників у межах УРСР [21, арк. 243]. Слабка увага до будівництва каналів на початковому етапі пояснюється двома факторами, у першу чергу, труднощами і конфліктними ситуаціями навколо підготовки проектної документації з будівництва, а також слабкою пріоритетністю для радянського керівництва будівництва об'єктів Південноукраїнського і Північнокримського (на першому етапі це було житло і соціальні об'єкти) щодо будівництва, зокрема Каховської ГЕС.

Проте, незважаючи на незадовільне забезпечення будівництва з боку центральних органів влади СРСР, партійне керівництво УРСР регулярно звертало увагу й здійснювало критику політичного управління "Укрводбуду" щодо незадовільної роботи з соціального забезпечення будівельників. Зверталась увага на плінність кадрів на будівництві Південноукраїнського і Північнокримського каналів. Вказувалось, що плінність кадрів погано впливає на сприйняття суспільством значення цього будівництва. Тому слід відзначити, що керівництва як СРСР, так і УРСР звертали увагу на особливе ідеологічно-пропагандивне значення цього будівництва. Так, Л. Мельниковим було зауважено, що кожен хто пішов із будівництва є агітатором проти цієї будови [24, арк. 12]. Очевидним було, що для сталінського СРСР важливо було забезпечити єдність українського суспільства повоєнного періоду навколо грандіозних будівельних проектів. Тому для ідеологічно-пропагандивного забезпечення будівництва було утворено в структурі "Укрводбуду" спеціальний політичний орган політичне управління, яке фактично мало акумулювати в собі політико-адміністративні функції в територіальних межах будівництва. Часто зверталась увага на незлагодженість роботи цього політичного управління та його відділів по будівельно-монтажних управліннях Укрводбуду із місцевими партійними комітетами [24, арк. 44]. Отже, заходи господарського і політичного характеру в процесі будівництва Південноукраїнського і Північнокримського каналів у 1952 р. здійснювалися здебільшого на ентузіазмі керівників цього будівництва й прагнення керівництва УРСР зберігати свої адміністративно-політичні позиції у забезпеченні широко розпропагандованої "будови комунізму".

Отже, за гігантською програмою будівництва Каховської ГЕС, Південноукраїнського, Північнокримського каналів і системи обводнення півдня України і Криму на територіях півдня України і Криму відбувається процес формування єдиного економічного регіону на базі його аграрного освоєння. Процес будівництва активно забезпечувався кадрами завдяки потенціалу України, а переселення селянського населення із інших областей України до областей, у яких відбувалося будівництво Південноукраїнського каналу і в Крим забезпечувало трудові ресурси для запланованого аграрного піднесення цих територій. У здійсненні мобілізації трудових ресурсів для будівництва й переселення ключову роль відігравали органи КП(б)У і Рада Міністрів УРСР, завдяки чому, незважаючи на обмежений характер їх повноважень у жорсткій командно-адміністративній системі пізньосталінського СРСР, вони фактично здійснювали контроль над процесом формування єдиного економічного регіону на території півдня України і Криму.

Подальшого дослідження потребує роль і значення України у забезпеченні матеріальними ресурсами, а також науково-проектною основою формування єдиного економічного регіону півдня України і Криму.

Література

1. Кочкин Н. Сталинский план преобразования природы в действии / Н. Кочкин. – Симферополь : Крымиздат, 1950. – 47 с.
2. Сергійчук В. Український Крим / В. Сергійчук. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2001. – 304 с.
3. Шоломій Ю. Перспективи розвитку народного господарства в зоні Каховського гідробудівництва / Ю. Шоломій. – К. : Видавництво Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка, 1952. – 35 с.
4. Стенограмма совещания в ЦК КП(б)У по вопросу строительства Южно-Украинского канала. 7.10.1950 // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 235.
5. Стенограмма совещания (в ЦК КП(б)У. – Авт.) по рассмотрению и подготовке проекта постановления Совета Министров СССР "О строительстве Каховской гидроэлектростанции на р. Днепре, Южно-Украинского канала, Северо-Крымского канала и об орошении земель южных районов Украины и северных районов Крыма". 10 октября 1950 г. // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 235.
6. О ходе строительства Южно-Украинского канала и мерах, обеспечивающих выполнение производственного плана в 1952 году. За підписом А. Бочкіна. 12.11.52 // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 1773.
7. Стенограмма первого совещания партийно-хозяйственного актива строителей Южно-Украинского и Северо-Крымского каналов "Укрводстрой" от 9–10 июня 1951 года. м. Запоріжжя // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 1358.

8. Довідка про хід переселення і будівництва будинків переселенцям по Українській РСР за станом на 1 жовтня 1953 року // ЦДАВО України, ф. Р-2, оп. 8, спр. 7596.

9. Справка о хозяйственном устройстве переселенцев по Херсонской области по состоянию на 10 мая 1951 года // ЦДАВО України, ф. Р-2, оп. 8, спр. 2449.

10. Справка о состоянии хозяйственного устройства переселенцев по Запорожской области по состоянию на 10 мая 1951 года // ЦДАВО України, ф. Р-2, оп. 8, спр. 2449.

11. Секретарю ЦК КП(б) Украины товарищу Мельникову Л. Г., Председателю Совета Министров УССР товарищу Коротченко Д. С. Докладная записка о состоянии хозяйственного устройства переселенцев в колхозах и совхозах и подготовке к приему их в 1951 году по Запорожской области по состоянию на 27.II.1951 г. (від. – Авт.) Уполномоченных Совета Министров УССР и ЦК КП(б)У по Запорожской области Рубежанского и Резничука // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 865.

12. Стенограммы докладов начальника “Укрводстроя” тов. Бочкина А. Е. и начальника “Днепростроя” тов. Андрианова С. Н. о строительстве Каховской гидроэлектростанции, Южно-Украинского и Северо-Крымского каналов // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 236.

13. Справка о ходе отбора, отправки и прибытия переселенцев в южные области УССР по состоянию на 1 апреля 1951 года // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 865.

14. ЦК КП(б) Украины. Заведующему планово-финансово-торговому отделу тов. Майхровскому А. Р. Информация о ходе выполнения плана переселения в 1951 году в соответствии с постановлением Политбюро ЦК КП(б)У от 12.VII.1951 г. (від – Авт.) Секретаря обкома КП(б)У В. Пацко // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 865.

15. Справка о ходе отбора, отправки и прибытия переселенцев в южные области УССР и за пределы республики по состоянию на 1 мая 1951 года // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 865.

16. Заведующему сельхозотделом ЦК КП(б)У т. П. Е. Дорошенко Информация о выполнении постановления ЦК КП(б)У от 12.VII.1951 г. № ПБ-74/3 “О ходе выполнения плана переселения и хозяйственного устройства переселенцев” (від – Авт.) Заведующего сельхозотделом (Сумського – Авт.) обкома КП(б)Украины И. Костюкова // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 865.

17. Справка о ходе выполнения плана переселения за пределы республики по состоянию на 11 ноября 1951 г. // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 865.

18. Стенограмма совещания (в ЦК КП(б)У. – Авт.) по рассмотрению и подготовке проекта постановления Совета Министров СССР “О строительстве Каховской гидроэлектростанции на р. Днепре, Южно-Украинского канала, Северо-Крымского канала и об орошении земель южных районов

Украины и северных районов Крыма". 11 октября 1950 г. // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 235.

19. Секретарю ЦК ВКП(б) товарищу Маленкову Г. М. (від – Авт.) Начальника строительства Южно-Украинского и Северо-Крымского каналов А. Бочкина, начальника Политотдела строительства М. Штефана. 31.1.1952 // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 1773.

20. Справка о состоянии и мероприятиях по строительству Южно-Украинского и Северо-Крымского каналов. Мельникову Л. Г. 25.01.52 г. // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 1773.

21. Товарищу Сталину И. В. (від – Авт.) Председателя Совета Министров СССР Д. Коротченко, Секретаря ЦК КП(б)У Л. Мельникова. Грудень 1952 року // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 1774.

22. Информация о массово-политической работе, проведенной на строительстве Южно-Украинского и Северо-Крымского каналов в ноябре 1951 г. Заведующему отделом строительства и стройматериалов ЦК КП(б)У тов. Мацуй П. А. (від – Авт.) Начальника Политотдела Укрводстроя М. Штефана 14 декабря 1951 г. // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 1356.

23. Информация о массово-политической работе, проведенной на строительстве Южно-Украинского и Северо-Крымского каналов в октябре 1951 г. Заведующему отделом строительства и стройматериалов ЦК КП(б)У тов. Мацуй П. А. (від – Авт.) Начальника Политотдела Укрводстроя М. Штефана 5 ноября 1951 г. // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 1356.

24. Стенограмма собрания партийного актива Строительства Южно-Украинского и Северо-Крымского каналов "Укрводстрой" от 20.IX.1951 года // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 1357.

25. Указание Политотдела Главного Управления "Укрводстрой" "О мерах по выполнению предложений партийно-хозяйственного актива строителей Южно-Украинского и Северо-Крымского каналов от 10 июня 1951 года". Запорожье, 12 июня 1951 г. // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 1356.

26. Протокольная запись № 3 Совещания работников Политотдела Главного Управления "Укрводстрой". 28 августа 1951 года // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 1356.

27. Информация о массово-политической работе, проведенной на строительстве Южно-Украинского и Северо-Крымского каналов в ноябре 1951 г. Заведующему отделом строительства и стройматериалов ЦК КП(б)У тов. Мацуй П. А. (від – Авт.) Начальника Политотдела Укрводстроя М. Штефана 14 декабря 1951 г. // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 1356.